

Gróf Széchenyi István betegségei Emlékező gondolatok „a legnagyobb magyar” születésének 230. évfordulója kapcsán

Széchenyi István egész életét különböző betegségek kísérték. A kórállapotokról, mint elszenvedő betegnek saját elképzelései is voltak. Ezek a feltevések megjelentek a Naplóban, s így lehetővé teszik értékelésüket. A betegségek diagnosztikáját az orvostudomány akkori fejletlensége is nehezítette. A hivatalos medicina, az akkor uralkodó homeopathia mellett majdnem teljesen visszaszorult. Széchenyi életében a magas tudományos technológia és radiológia még nem állt rendelkezésre, a kórisme helyes felállítása sokkal nehezebb volt. Ezért a műben a hibás diagnosztika lényegesen nagyobb számával találkozunk, ezt a tényt olvasáskor figyelembe kell venni.

Széchenyi István egészségével számos szerző foglalkozott, egy egész könyvtárryra tehető az idevágó művek sora. Már ez is szükségessé teszi a kérdés periodikus áttekintését, főleg pszichiátriai vonatkozásban. Hatalmas előny Széchenyi esetében, hogy – kisebb kihagyásokkal – egész életében naplót vezetett, és ez jelentős segítség a lelki analízisben. Annak, aki Széchenyivel, illetve a reformkor kutatásával foglalkozik, megkerülhetetlen Naplójának tanulmányozása. A naplóíráshoz az édesapja, Széchenyi Ferenc beszélt rá. Bóka László, a neves irodalomtörténész – aki előszót írt az általa fordított Széchenyi Naplóhoz – 29 oldalon méltatja a naplót, mint műfajt: „*A napló rokonszenves műforma. Mint írói alkotás ott tévovázik a félúton a »költészet és valóság« határmezsgyéjén. Valóság benne minden őszinte élmény, költészet benne az, hogy emberi szavak formájába rögzíti az alaktalan érzést...*” [...] „*A naplóírás az ember egyik legméltóbb tevékenysége.*” [...] „*Erkölcsei erő kell a naplóíráshoz.*” [...] „*mennyi alázat kell a naplóíráshoz.*”

Pár oldallal később Bóka László a Naplót dicsérve, Pest vármegye közgyűlését idézve írja: „*1840. november 18-án, Pest vármegye közgyűlésén Kossuth Lajos »a legnagyobb magyar« címével díszítette fel Széchenyit.* Széchenyi válasza: „*Miért emel oly magasra, ahol nem tarthatom fenn magam?*”³ A harmincas évek elején a bajor király „a legjobb, legderekabb magyarnak nevezte.” Nem volt e megszólítás Széchenyinek újszerű és meglepetéserejű, mégis más volt ez a Kossuth-féle elismerés, mert bekerült a Naplóba is. A naplót az ember magának írja, nem a közönségnek. Tasnert, a valaha élt legjobb titkárt megbízta, hogy halála esetén égesse el ezt az írásművét. Csak hosszú viták után tudja Tasner meggyőzni, hogy ez közkinccs. A titkár végül azzal nyugtatja meg a szerzőt, hogy a családi vonatkozásokat majd megsemmisíti egy felelősséggel végzett revízió során. Sokan felvetik, hogy ezen anyagok tanulmányozása választ adna arra a kérdésre: örült volt-e Széchenyi István. Bóka, lévén irodalomtudós, nem vállalja e kérdés eldöntését. Véleménye szerint a szerző képzelt és indokolatlan büntudata, rögeszmés meggyőződése, túlfeszített érzelmei, érzéki hevélete patológiás lelkialkatra utalnak, de nem vitatható, hogy zseni volt, ezt támasztja alá páratlan ötletbősége, csodálatos intuíciója.

A felsőbb körökben az 1810-es években jött divatba a naplóírás. István édesapja javaslatára kezdte fontolgatni a naplóírást 1813 nyarán, melyet egy évvel később, 1814 nyarán kezdett meg, és 1860. április elején fejezte be. A majdnem 50 évig végzett

tevékenység 42 kötetnyi anyagot szült. „*Páratlan kútforrás*”⁷⁴ – írja Bóka László a történetészeknek, családfakutatóknak, „*Az emberiség történetének első nagy dokumentuma.*” – „*Amilyen mértékben mélyül érzelmi élete, gazdagodik műveltsége, sokasodnak tervei, úgy válik naplója a lelkiismeretvizsgálat páratlan eszközévé.*”⁷⁵ – „*Már egy lépést sem tesz naplói nélkül. Szerzetesi cellája, temploma, gyóntatószéke, orvosa, tükre a napló. El sem tudnák képzelni, hogy bírta volna rémlátomásai, rögeszméi, súlyos depressziói sorát, ha kapcsos könyvei meg nem szabadították volna időnként tőlük*”, majd így folytatta Bóka László: „*Életöszöne vezette rá a naplóírásra.*”⁷⁶ Széchenyi nem gondolta, hogy ez egy irodalompolitikai közkinccs, de Tasnerre bízta, hogy azokat a részeket vesse a lángok közé, melyek valakit sérthetnek, kompromittálhatnak.

A Napló olvasása Széchenyi normalitásának kérdését is felveti. Mi e közlemény végén fogjuk összefoglalni az e kérdéssel foglalkozók megállapításait. De egyetértünk sok kutató véleményével, mely szerint „*Lehet, hogy animális élete szintjén beteg volt, de a magyar kultúra csúcsein a legegészségesebb magyar volt. A szenvedő embert gyilkos kór kínozta, de az alkotó Széchenyin nincs nyoma a betegségnek. Úgy volt beteg, hogy betegsége megnövelte erejét. Úgy szenvedett, mint Nietzsche. Úgy alkotott, mint Goethe*”.⁷⁷

Ha Széchenyi István gyermekkori testi, lelki és értelmi állapotát kívánjuk jellemezni, célszerűnek látszik magához a főszereplő visszaemlékezéshez fordulnunk. Széchenyi gróf saját bevallása szerint nem volt igazán jó tanuló. Érdemjegyei kitűnőek voltak, de ezek a gróf szerint is a család nevének szóltak. A gyermek Széchenyi későn kezdett beszélni: „*Nekem végtelenül nehéz felfogásom volt gyermekkoromban. Szinte semmi ilyen. Mikor 6-7 esztendő voltam, a legnagyobb fáradtsággal sem tudtak megtanítani még olvasni sem, úgy, hogy akkor közel voltam ahhoz, hogy »grófi trotli«-nak tartsanak. Nagyon nehezen tanultam. Nem értettem meg semmit, tulajdonképpen igen rossz diák voltam, főképpen azért adtak már 16 éves koromban katonáékhoz...*”⁷⁸ „*Elmentem a tengerbe fürdeni – olvassuk tovább a napló 1819. április 19-i feljegyzéseiből a temp-lomi szertartás után történeteket. »A tenger nagyon nyugtalan volt, és egy kis borzongást éreztem a mólóról, mely lábából van, tengerbe ugran. E szorongást férfiatlannak tartottam, s a tengerbe ugrottam. – Nem úszom valami jól, s mikor a vízből felbukkantam, egy hatalmas hullám a sziklához vágott – elkábultam – ugyanaz a hullám inasomat és egy másik szicíliai idegenvezetőt [...] oly erővel ragadta el, hogy mindkettő a tengerbe esett. [...] Fejemet is elvesztettem egy kicsit, és megpróbáltam a mólóig jutni, de a víz oly keményen vágott a sima lávakőhöz, hogy a fejem betört volna, ha előre nem nyújtom mindkét kezem. Újjaimról minden köröm leszakadt, s visszavágtam mélyen a vízbe. [...] Elkészültem a halálra.*”⁷⁹

Végigharcolt két háborút a gróf. Belefáradt ebbe az életbe, és döntő elhatározásra jutott, véleménye megváltozott a haza fogalmáról és benne a saját szerepéről. Célja a polgári Magyarország megteremtése, melyhez a társadalom teljes átalakítására volt szükség. A gróf elhatározta, hogy emberfeletti munkával élére áll e mozgalmi törekvéseknek: és ezzel Széchenyi élete második fázisába lépett, melyet a politika, a gazdasági élet átszervezése (közlekedés, ipar, kereskedelem, kultúra stb.) jelentette. Ez természetesen nagyon igénybe vette szervezetét, mely folyamatot a továbbiakban részletezünk.

Széchenyi István hatalmas munkabírással rendelkezett, de belső szerveinek működése ezzel a teherbírással nem tartott lépést. Az óriási mennyiségű munka (Lánchíd, gőzmalom, Tudományos Akadémia, Szederegylet, gőzhajózás stb.) ügyintézésé, a beadványok elkészítése az ő személyes feladatává vált, mivel a környezete nem bírta az általa diktált tempót. Sok idejét és energiáját elvitte az országgyűlési feladatokban való

szerepvállalása, ugyanúgy a megyegyűlések irányítása, beszédeinek megtartása. A gróf mindig a „mérséklet” embere volt. Az 1839/1840-es országgyűlésen a főrendi ellenzék kimagasló emberének bizonyult, mint ez kiderül politikai hitvallásából. Fő céljai voltak: a magyarság érdekeinek képviselése mindenekelőtt – a nemzetiségek bevonásával; hazánk az uralkodóházzal való kapcsolatát a fejlődés alapkövének tekintette; a rendet a szabadság alapértékének tekintette, melyek megléte nélkül az ország fejlődése sem képzelhető el.

E feltételek mellett való politizálás felemésztette testi és lelki erejét. Betegség-tünetei sokasodnak, pszichésen megrendül, hangulata rossz. Ekkor hasi görcsei fokozódnak, s állandósulnak. Az ország és Bécs legjobb orvosai kezelik. Nyugalmat és pihenést írtak elő a betegnek, amelynek elmaradása esetén gyors romlást jövendőnek. Ő ezeket nem tudja teljesíteni folyamatos ügyintézési miatt. Konstantinápolyi utakat vállal, abszolvál, egészségi állapota romlik. Homeopathiás elveihez ragaszkodik, diétájában nem tart mértéket, stb. A halála utáni boncoláson sok cystájú vesebetegség jelenléte igazolódott, tehát az sem biztos, hogy a fentiek betartása abszolút jó hatású lett volna, kivéve a pihenést, a munkatempó csökkentését. Ezek előrebocsátásával nézzük időrendben a részleteket. A gyermekkorral és az esetleges apai öröklődéssel nem kívánunk hosszasan foglalkozni. Édesapja patológiás pszichéjű ember volt (a köznyelv „vallási tébolyt” emlegetett), semmiféle kóros szenvedély sem kínozta, családjával alig törődött. De gyermekei képzésével foglalkozó apa volt. Széchenyi István nagyon szerette a szüleit, noha korán kiderült, hogy a katonai pálya Istvánnál súlyos pályatévésztés volt. Feladatait jól teljesítette, kitüntetések is kaptak, de a ranglétra érintetlen maradt számára. Ezért a gróf otthagya a katonaságot, s elhatározta, hogy politikai pályára lép, ennek színterét az országgyűlésben látta. Tisztázta magával és környezetével, hogy a politikai irányváltást tartja életcéljának. Óriási munkabírással tette a dolgát, mely hamarosan a magyarság egyik vezetőjévé avatta. Végül is olyan betegségről nem tudunk, mely ezt a gyermekkori átmeneti fejlődési lelassulást megmagyarázza volna (pl. agyhártyagyulladás? stb.). Nem tudunk a családban más, hasonló tünetegyüttesrel járó és öröklődő, egyenetlen fejlődést okozó kórképről sem.

Munkánk alapját más művek mellett a Napló ismételt és több személy által végzett áttanulmányozása adta. A Naplóban a gróf 205 napon jelzett egészségi állapotában súlyos romlást. Tehát azt, hogy „fáradt vagyok”, „fejfájás gyötör”, „megrántottam a lábam”, nem tartottuk jelen feldolgozásban említésre méltónak. Ha ezek egy komolyabb kórkép bevezető tünete, első tünete, akkor oki kapcsolatba hoztuk volna betegségtudatával. Persze így is sok a hibalehetőség. Előfordult olyan jelenség is, hogy a gróf igen rossz kedvében volt, feje fáj stb. Kapott egy jó hírt estefelé, depresszív neurózis pillanatok alatt megszűnt, tünet- és panaszmentessé vált, az ilyen esetek kórtani besorolása nem könnyű. Sokkal nehezebb a pszichiátriai kórképek közötti eligazító magyarázat, melyre e cikkünk végén visszatérünk. Nehéz a katonai sérülések és következményeik besorolása is, mivel szolgálat alatt számos, részben súlyos sérülés és egészségromlás érte. Például 1813 augusztusában részt vesz a lipcei csatában. Itt annyit nélkülözött, hogy általános állapot leromlott, egy hétig kezelték, de erről említés sem történik Naplójában. A kezelés részletei nem ismertek.

1815. szeptember 28-án betegen megkezdte első angliai útját, melyet három barátjával tesz meg. De a 19 nap alatt végig figyeli a műszaki környezetet: mit lehetne Magyarország felemelésére használni. (Még katona volt, de már az ország átalakítására tett előkészületeket.) Hazafelé Bécsig bírta a fáradalmakat, majd ágynak dőlt. Egy hét után továbbutazott, több orvos is vizsgálta, de lényeges eltérést nem találtak, valószínűleg kimerültség okozta a panaszait.

1820. december 23. Debrecen felé tartva értesül édesapja haláláról, ahol katonai alakulatánál kell jelentkeznie. Ekkor írja Naplójába: „Az egészségem napról napra rosszabb – és úgy érzem, idegeim, szívem és agyam oly mértékben támadtatott meg, hogy előre látom teljes felbomlásukat. Álmaim oly elevenek, hogy úgyszólván átmennek az éberség állapotába, ébren önkéntelen álmódosásokba esem, s a határvonal álom és ébrenlét közt szinte megszűnik. Úgy érzem, időnap előtt megöregedtem! Hogyan lesz vége ennek a nyavalyának? Csak nehezen tudom eszméimet és gondolataimat összeszedni – és értelmemre, kedélyemre minden új órának új hatalma van. Csak azok mellett tudnék pihenni, akik emlékezetemben szüntelenül oly jelenvalók. – Ha még sokáig élek, karakterem nem ölt-e föl holmi egészen nőies, kicsinyes – töpörödött alakot?”¹¹⁰

Május 21. és június 2. „Egészségem rossz, napról napra soványabb vagyok...”¹¹¹

1821. június 7. Nagyváradra. „A meleg fürdőt (Püspökfürdőt) csodálatomra elviselem, és naponta kétszer fürdöm. Egészségem teljesen oda van, és többé soha vissza sem nyerem teljesen, mert nyavalyám voltaképpen nem más, mint kiélttség”¹¹² Itt egy új szempontot hoz be Széchenyi István, nevezetesen az életmódot. Majd így folytatja:

1821. június 29. „Egészségem javul, erősebbnek érzem magamat, viszont a haragra sokkal hajlamosabb vagyok, és a legkisebb kellemetlenség is dühít, gyötör.”¹¹³

1821. augusztus 29. „Rossz éjszakám volt, nagyon beteg voltam. Holnap az évfordulója sógornóm C[aroline] halálának.”¹¹⁴

1821. november 14. „Bécsből Cenkre. Nagyon rossz éjszakám volt, és megfigyeltem, hogy a cenki levegő egészségtelen nekem.”¹¹⁵

1821. november 14. „Ebben a pillanatban arra gondolok, nem volna-e lehetséges, hogy a halál minden tétovázásomnak egy csapásra véget vetne?”¹¹⁶

1823. február 1. „- betegen, - csüggedten - Pozsonyba Ferd[inánd]dal. - Nagyon betegem - felborultunk”¹¹⁷

1823. február 3. „vissza betegen, este H[enriette]-tel táncoltam a bálban. ... Csüggedtség. Öngyilkos kedv.”¹¹⁸

1823. február 9. „Nyolc nap óta szenvedek testileg és erkölcsileg. Rögeszmém, hogy a keresztcsontomban van valamí hiba, onnan erednek minden bajaim.” ... „határozottan érzem csontjaimban a velő sorvadását.”¹¹⁹

1824. január 4. „Beteg vagyok. – Mindenben hanyatlók. Pusztulok testileg, lelkileg.”¹²⁰

A gróf él a világban, cél nélkül. Két értelmes tevékenységet végez: intenzíven nyelvet tanul, illetve irodalmi ismereteit bővíti. Érezni, hogy készül valamire, de akkor még szellemi tevékenysége tétova és kereső jellegű. Újabb csapás éri, édesanyja meghal. Ekkor a Naplóban a következő bejegyzés születik: „Isten bocsássa meg nekem – erőszakkal kell életemnek véget vetnem. – Oly sokáig éhezni, szomjazni, virrasztani, amíg csak lehet és imádkozni. Aztán mérgelem vagy tör.”¹²¹ – „Lőjem föbe magam? Ez a legjobb. Egy pillanat önmegtágadás és minden szenvedés véget ért.” – „Beteg és zilált vagyok.”¹²²

1824. január 23. – február 21. „Anyámat eltemették. Nem is éreztem különösebb meghatottságot. Közöny minden iránt. 19-e óta beteg vagyok. Tabes dorsalis.”¹²³ Felkeresi Zank professzort, aki minden panaszát rejtett köszvényére vezeti vissza. „A keresztcsontomban semmi bajt sem talál.”¹²⁴ Nevetséges, mondja a gróf.

Az ezt követő időben „az egészségügyi szélcsendet” törekszik megteremtteni. Sok a feladata, a Nemzeti Színház, a malomügyek, a lóversenyek eszkalációja stb. lekötik a gróf figyelmét. Divatba jönnek a kerületi ülések, ezáltal bőven vannak figyelemelterelő tényezők (pl. a Hitel, stb. könyvek megjelenése). A neurózisra jellemző tünettan háttérbe szorul. Széchenyi 1826. június 20-án írja Naplójában: „Komolyan elhatároztam... Magamat teljesen országomnak áldozom.”¹²⁵ Persze azért rosszabb, de rövidebb periódusok váltakoznak.

1827. december 26–27. „A 26-27 közötti éjszaka kis híján meghaltam. ... [Testem-lelkem beteg.] Teljesen lágy az agyam. Ó, ha létezni megszűnhetnék! [A legsötétebb melankóliába estem.]” – Másutt ugyanezen szakasz alatt azt írja: „Mindenkinek kellemtelen vagyok, érzem ezt. Ár ellen úszom.” Újabb megnyilvánulás: „Nyomorúságomat mindenestül érzem. Állandó görcsben a szívem.”²⁶ Típusos tünehalmaz.

1828. november 11–15. „Nagyon beteg vagyok - de orvos nem kell nekem.” – „Nagyon beteg és csüggedteteg vagyok – mégis derekasan dolgozom tovább.” – „Én gyengének tartom magamat, de... a többiek még gyengébbek.”²⁷ Érdekes önmegfigyelés. Összehasonlítja magát környezetével, ez számára kedvező eredményt hoz. A munka is jó hatása az állapotára.

Érdekes, hogy Széchenyi neurózisos állapota évek óta rossz, 1825-ben hatalmas elánnal és eredményességgel dolgozik. Ahol lehet, hozzászól az aktuális kérdésekhez, 1827-ben tüzkár elleni biztosítót hoz létre. Megalakítja a Nemzeti Kaszinót Pesten, szintén itt az első lóversenyt is megrendezi. Dolgozik egy lóversenyt népszerűsítő társaság létrehozásán. Németországi tanulmányútja után megjelenteti a Lovakrul című művét (névtelenül). Teljes gőzzel dolgozik a Tudományos Akadémia jövőjén, programján és anyagi megsegítésén. Egyidejűleg folyton a föld alá kívánczik, tehát a sok munka és az egészségügyi problémák divergálnak.

1830. január 6. Befejezi a Hitel kéziratát, melyen sokáig dolgozott. A hatalmas szellemi munka kimerítette, de fizikai munkát is végzett (Kaszinó költöztetése stb.), és a Crescenzé-ügy is nagyon igénybe veszi, a Bécsbe költözése ismét előtérbe került. Ez kerül a Naplóba: „Egészségem napról-napra romlik, - most úgy érzem, ami rossz csak van, mint a gyomromba szorult!”²⁸ Február 6-án már azt írja: „Életuntnak érzem magam, egyébiránt egészségem úrrhető. Alig győzöm kívánni a végemet. Leghőbb vágyam meghalni.”²⁹

Az ezt követő pár évben sokat utazik lóversenyügyben, Németországban körutat tesz 1829 júliusában. Közben megjelent a Hitel (hatalmas siker). 1830. június 4-én két mérnökkel a Desdemona-hajón utaztak. Ezzel – bár ez veszélyes és igen kimerítő volt – igazolták, hogy a Dunán le lehet jutni a Fekete-tengerhez. A gróf július 27-én annyira rosszul lett, hogy végrendelkezni kényszerült. Átmenetileg jobban lett, hazajöttek. Halálra fáradtan ért Pestre, majd Pozsonyba ment, az országgyűlésre. Közben írta a Világot, de a gróf már a Stádiumon is dolgozott, majd ennyi munka után várható volt állapotának súlyosbodása. Közben a Híd építése és megállapodásai is beértek, ezért többször bejárta Európát, hogy felkészülten vívja meg csatáját az itt felmerült kérdésekben (műszaki kérdések, hídvár stb.). Hazafele úton a gróf már lázas, rosszul van. Itthon sok a munka, igen rossz éjszakák, csüggedtség hatalmasodott el rajta.

1830. július 21. „Néhány napig láztalan voltam, de mindvégig szerfölött rosszul. Míg végre 24-én ismét kitört rajtam a láz. - Nem alszom és nem eszem, idegeim végtelenül ingerültek, erőim végképp elhagynak, - ám a fejem teljesen tiszta.”³⁰

1830. július 26. „ma egy patikus »bécsi oldat«-ot adott be nekem. 6-szor hatott, és halálosan gyenge vagyok. - Betegségem egész lefolyása jelentékeny esemény életemben; mert vagy meghalok, - vagy gyökeresen meg kell változtatni egész életmódomat.”³¹ Még mindig nem került fel a malária kézenfekvő lehetősége, noha az egész „karaván” beteg lett. Ezután egy jobb időszak következik, melynek 1831. március 1-én szakadt vége. „Reggel afféle lázam volt – Vérhányás, egészen büzös. ... meglehetősen beteg voltam.”³²

1831. március 2. „hihetetlenül szenvedtem, a gyomrom, mellkasom és fejem miatt – semmit sem tudtam csinálni ... Nagyon sok nyálkát és romlott epét hánytam. Fölöttébb megkönnyebbültem.” – Másnap: „sokkal jobban érzem magam.”³³ De ez nem tart soká. Egy hullámzó közérzet váltja fel az állapotváltozásokat. Emberfeletti munka – könyvsikerek (Világ, Stádium) –, de egy állandósult szorongás, öngyilkos gondolatok, hullámzó szervi érintettség

jeli. És közben jön a kolera, mely előnti Magyarországot. Nem csoda, hogy keserű szavak uralkodnak a Naplót, néhányat felsorolunk az 1832. év első félévének bejegyzéseiből (a kolera elkerüli magát Széchenyit és környezetét):

1832. január 19. „*Mióta minden nap hideg vízben mosakszom, sokkal egészségesebb vagyok.*”³⁴

1832. január 28. „*Minden hitelem elveszőben.*”³⁵

1832. február 3. „*Végképp kedvem szegett vagyok.*”³⁶

1832. február 3. „*Felette gyöngének és megtörtnek érzem magam!*”³⁷

1832. február 6. „*Nagyon rossz a kedvem. Egyre-másra bánat ér. Nehezemre esik élni ... Elvágom innét.*”³⁸

1832. február 24. „*.... a halál, az örökkévaló mered reám iszonyún – rettentő pillanataim vannak ébredéskor. Nagyon betegen keltem föl.*”³⁹ És így tovább vég nélkül.

1833. április 30. Új szín a beteg-palettán. „*Mellem és nyakam rossz állapotban. 6 hete rekedt vagyok. Valami baj van a torokban vagy a tüdőben!*”⁴⁰

1835. második félévében visszatérő lázrohamok, gyengeség, halálvágy stb. jellemzik állapotát.

1836. március 23. „*hajnali 2 óraker. Fáj a szívem tája - Nem vagyok jól.*”⁴¹

1837. július 1. „*Gyengén, amennyire még sohasem éreztem magam. Azért mindent egybevéve jól. Érzem, amint idegeim egészen elhagynak, - mintha a homeopathia megölné idegeimet. Sok a gond és bosszúság, mi hat reám.*”⁴² Ebben a négy mondatban el van rejtve minden, amit Széchenyi vegetatív idegrendszeréről tudnunk kell. Hatalmas munkabírása, a malária időnkénti támadásai, a homeopathia teljes csődje stb.

1837. július 14. „*Rekedt vagyok, gyöngé, fáj a mellkasom, úgy érzem, erősen hanyatlók. Kedélyem nyugalmasabb. Beletörődöm sorsomba - nemsokára vége...*”⁴³

1837. július 18. „*jobban vagyok. ... Kicsit sokat eszem. Kezdek hinni a homeopáthiában.*”⁴⁴

1838. február 9. „*Nagyon szúr a lépem s fáj a májám egész éjjel. Nem tudok enni, sem sokat dolgozni. Este jobban.*”⁴⁵

1838. február 11-től nyár végéig: hullámzó, de általában rossz közérzet és főleg hasi panaszok, elsősorban baloldalon (a bal vese polycystás eltérése). Széchenyit az bántja, hogy nem tud teljes erőben és időben részt venni a Lánchíd előkészítésében. Ősszel jobb lesz a közérzete, de ekkorra tehető a Kossuthtal való összecsapások sorozatának kezdete. Azonnal fokozódnak a panaszok.

1838. április 1. „*Egészen megtörtén keltem föl. Testileg jobban, lelkileg egészen lesújtva ... zilált egészség ... apológiám a veszedelem, miben mindezek forogtok. A lelki bánat oly hatalmas, hogy úgy érzem - a sírba vihet.*”⁴⁶ Innen egy fokozatosan javuló periódus következik.

1839. január 27–31. „*Kaszinó ülés – Bosszankodom ... Súlyosan megbetegszem. Pontyepét veszek be – azután homeopáthia - hihetetlenül szenvedek. A halálomat kívánom.*” 31-én „*jobban.*”⁴⁷

1839. március 6. „*Megint betegeskedem.*”⁴⁸

1839. március 9. „*Májfájdalmak.*” „*Mióta nem homeopata módra élek, vidámabb vagyok, erősebb, boldogabb - de nem alszom.*”⁴⁹

1840. január 29. „*Belenyilall a zsába a csípőmbe és a májamba.*”⁵⁰ A panaszokat látászavar is kíséri néha, de az összefüggés-vizsgálatok nem tárnak fel semmit.

1841. február 24. „*Nem jól. Nem találok semmilyen fénypontot! -[Később ismét magamhoz térek. Kos[suth]ot nem a szarvainál fogom megragadni... Főfájás*”⁵¹

Az ezt követő időszakra jellemző Széchenyi életében a gyakorlatilag teljes, vándorló fájdalom (lép, torok, máj, rossz közérzet stb.). Divergáló panaszok tömkelege. Mivel most keveset eszik, jelentősen lefog.

1843. február 6. „*Ismét egészen siralmaskán. Májam tönkre ... Isten tudja legjobban ... mikor kell elmennem.*”⁵²

1843. február 21. „*Mélabúsan. Semmihez sincs kedvem. Egyedül érzem magam. - Szörnyű öregség. Láthatatlan gonosz hatalmak - markában érzem magam. - Egyszóval nyomorultul vagyok.*”⁵³

1843. április 3. „*Epehólyag-fájdalmak -*”⁵⁴

1843. április 4. „*Jobb szemem – tűrhetőbb – hólyag jobb.*”⁵⁵

1843. április 5. „*Megint iszom bort és túl sokat eszem.*”⁵⁶

1843. november 7. „*Egész éjjel a gutatűtés kerülgetett. Ha nem volnék házas, véget vetnék magamnak. Pisztoly.*”⁵⁷

1844. augusztus 27. „*Nagyon rosszul. 30-ikán meg fogok halni. Szerencse volna.*”⁵⁸
–Közben Crescence leányt szül, pezseg a társadalom átalakulása stb.

1844. október 6. „*Skrupulusaim megölnek - Templomba megyek - Isten világosítson meg ... mit tegyek? Megyek a VÉD EGYLET nagy gyűlésébe.*”⁵⁹ Nagy ellentmondások zajlanak a grófban: pisztoly általi halál, de a Védegyleten hozzá kell szólnia. Várja kinevezését vízügyi biztossá, de biztos benne, hogy ebben a feladatban meg fog bukni. Igen erős a grófban az élet igenlése, de állandóan a pisztolyos öngyilkosság után vágyódik.

1845. augusztus 19. „*Nyomorultul. Miért? Nem tudom. Az a sejtelmem, jobban mondván „érzésem”, hogy nem jövök vissza többé.-*”⁶⁰

1845. szeptember 17. „*Pokoli fájdalmak minden fogamban!...*”⁶¹

1845. szeptember 19. „*Síralmas főfájás. Fogaim jobban.*”⁶²

Hosszabb szünet következik az egészségügyi bejegyzésekben, de azért „kisebb” problémák adódnak (fog- és fejfájás stb.).

1846. április 8. „*Beteg vagyok, de nem csüggedt! Tisza szabályozási ülés Károlyi Györgynél ... – Elégedetten állunk fe ...*”⁶³

1846. április 20. „*Úgy érzem, nem tudok lábra állni.*”⁶⁴

1846 áprilisában a fogfájása és ingsyulladása folyamatos. De rendületlenül dolgozik (Tisza-szabályozás).

1848. január-februárban egy bárányhimlő ágynak döntötte a grófot, aki azonban betegágyában is dolgozott. Kidolgozta a közlekedésügy korai fejlesztésének legsürgősebb megoldási feladatait. Ezt az anyagot személyesen vitte el Kossuthnak. Közben persze támad az ingsyulladás és fogfájás, melyhez újabban köszvényes fájdalmak is csatlakoztak. Újra ágynak dől, de legalább befejezi a programot kidolgozva. Amint jobban van, Kossuth ellensúlyozására és a radikálisok visszaszorítására követi feladatokat vállal (Moson megyében meg is választják, Sopronban nem). Utóbbi miatt súlyos dührohamot kap. Betegen vállalja március 15-e politikai harcait, de a fenti rossz állapotához csatlakozott a májtáji fájdalmak kiújulása. Ez az uralkodó kórlefolyás végigkíséri 1848 májusáig. Enyhülés, majd hirtelen rosszabbodás váltakozik. Nyomorult állapotok, melyeket tűrhető közérzeti életszakaszok váltanak fel. Pszichés állapotát Naplójában így jellemzi 1847. április elsején: „*Soká, azt hiszem, már nem húzhatom! - Telfjességgel enervált vagyok.*”⁶⁵

1847 végén már hivatalosan közlekedési miniszterjelölt. Figyelmét a sok feladat sikeres megoldása eltereli belső bajairól. Ezt támasztja alá a Napló is:

1848. január 24. „*Kicsit megint jobban – Új reményések ébredtek bennem. 30 esztendeig fogok még élni, 86 esztendő lesz tehát, - s bearanyozott életalkonyom lesz ... Atyám 67, anyám 78 volt (halálukkor) - !*”⁶⁶ De a pozitív gondolatok nem soká tartanak:

1848. február 5. „*Betegségem a derekamban van – elhalás!*”⁶⁷

1848. február 19. „*Nem tudom, hányadán állok! De azt hiszem: közel a végem. - Tán jól van így.*”⁶⁸ Megint hosszú éjszakákon át nem alszik.

1848. február 25. „*Megint egész éjszaka lázasan. – Nappal jobban.*”⁶⁹

1848. február 28. „*Jól s mégsem egészségesen! Gerincbántalmak!*” – „*Végre ismét elmegek a kerületibe. ÉLJENnel fogadnak.*”⁷⁰ A forradalmi események elterelik a gróf figyelmét saját bajairól.

1848. március 15. „*Májam ... gyalázatos. – Ma látom, Magyarország tökéletes felbomlása felé halad. Hamarosan végem lesz.*”⁷¹ Környezete óvja Széchenyit. Konferenciák, gyűlések, magánbeszélgetések, császári kihallgatások stb. zajlanak. Széchenyi ekkor már nem sötétnek látta a jövőt, s ezt nem is titkolta. Az országgyűlésben a forradalmi kisebbséggel viaskodott, a minisztertanácsban Kossuthal küzdött, éjjel meg saját rémlátomásai gyötörték. Szeptember 2-án mondotta el utolsó országgyűlési beszédét. A gyanúsítások és fenyegetések csak tovább fokozták egészségi (főleg pszichés) romlását. Szeptember 4-én kezelőorvosa felkereste otthonában, és felesége tájékoztatta az eseményekről, akut pszichózis egyes jelei mutatkoztak a grófon, összeroppant. Így került Döblingbe. Egyedül magát hibáztatta a bekövetkezett eseményekért. Kezelőorvosai szerveztek egy találkozót a családjával, de olyan nyugtalanság vett erőt rajta, hogy Döblinget soha többé nem hagyta el. A többi innen már történelem.

Széchenyi István életének legnagyobb talánya az 1848 és 1856 közötti időszak szinte teljes írásmertessége. Nem érdekelte sem a politika, sem a gazdasági élet „talpra állása”. Ő, aki egész életében írt, most hosszú évekig csak néhány levél (főleg jószágigazgatójának) megírásán kívül szinte semmit sem vet papírra. Kétségtelen, hogy lelki összeroppánása egybeesett a magyar nép teljes depresszív összeomlásával. De az endogén depresszió mértéke dominált, kialakulásának foka nagymértékű volt, így ez tekinthető vezető szálnak a kóros állapot pathogenezisében. A látogatókkal szívesen foglalkozott. Az 1850-es évek közepétől javult a kedélyállapota, tágult az érdeklődési köre is. Utóbbira az is nagymértékben hatott, hogy Ausztria katonai helyzete fokozatosan romlott, és ez ismét felvetette egy katonai helyzetértékelés újragondolását. Ehhez társulnak olyan jelenségek, mint a nemzetiségiek fokozódó nyugtalansága, a császár és felesége provokatív magyarországi látogatása. Ekkor a gróf tollat ragad, majd szervezi a forradalmi kiadványának esetleges kiadását. Íráskészségét tekintve látogatói – a régivel összevetve – nem látnak romlást, sőt.

Említésre méltó betegsége már nem volt, de megjelenik a régóta hön áhított pisztoly, mint végső megoldás.

1860. március 22. „*Óriási léptekkel közeledik a végem.*”⁷²

1860. március 25. „*Elháríthatatlanul – elvesztem! – Végem (?) bármelyik pillanatban bekövetkezhetik.*”⁷³

1860. március 27. „*Megsemmisülés után sóhajtozom!?*”⁷⁴

1860. április 1. „- *Nem tudom megmenteni magam.*”⁷⁵ És a „Legnagyobb Magyar” agyveleje szétfröccsent a döblingi pszichiátria egyik földszinti szobájának falán. A márciusban, áprilisban megfogalmazott mondatai kizárják a politikai gyilkosság lehetőségét.

A visszatérő hasi fájdalmak, görcsök fiatal férfikora óta kínozták a grótot. Ezt funkcionálisnak minősítették kezelőorvosai. Mikor az öngyilkossága után Széchenyi Istvánt felboncolták, mindkét, de főleg a bal vesében több cystás képletet találtak, melyet mellékletnek minősítettek, és a panaszok, illetve cysták közötti összefüggést kizárták. Ma már azonban a polycystás vese – mely fejlődési rendellenességnek minősíthető – kisebb septicus állapotok, „ismeretlen lázas állapotok”, hasi fájdalmak, görcsök létrejöttéhez járulnak hozzá. Széchenyi korában e kórkép természetesen nem volt megközelíthető, terápiásan pláne nem jelentett kezelési megoldhatóságot. Természetesen mi sem rendelkezünk bizonyítékokkal, de a két kórkép (Széchenyi veséje és a ma ismert cystás veséjű betegek kórlefolysa) nagyfokú hasonlóságot mutat.

E sorok íróinak már csak egy elmaradt lehetőségéről kell szólni: beteg volt-e Széchenyi István? Ez a betegség elmebetegség volt-e? Ahhoz, hogy valódi pszichiátriai elmebetegség diagnózisa megszülessen, olyan tüneteknek kellene időnként mutatkozniuk, mint téves eszmék, alaptalan kényszerképzetek, zavart és logikátlan viselkedés. Vagyis röviden: elmebetegnek csak a skizofrén vagy más pszichikai, realitásérzékében leromlott, hallucinációban téveszméket hangoztató beteget tekintik, míg az ezen tüneteket nem mutatókat (mánia, depresszió stb.) lelki betegségnek tartják. E tüneteket Széchenyi soha nem mutatta.

E kérdésekben sokan próbálkoztak állást foglalni, de egyelőre sikertelenül. Nem vitás, hogy a gróf elméje beteg volt, de a pontos diagnózis még vita tárgya.⁷⁶ A kérdés helyes értelmezésében Környei István orvos-professzor jutott legmesszebbre, megállapításait Csorba László átveszi és összefoglalja kiváló közleményében: „*De ami a jellem, mint érték szempontjából a legfontosabb, a pszichopáthiás vonások által az etikai érzelmek köre nem szenvedett. A kóros érzelmi háttér nem gátolta – és helytelen irányba sem terelte – Széchenyi aktivitását és törekvéseit a tökéletesbülésre.*”⁷⁷

Magunk, amikor elolvastuk a Naplót, nem találkoztunk a fentieket cáfoló anyaggal.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Gróf Széchenyi István Napló. Bevezette, válogatta és fordította: Bóka László. (Magyar Századok sorozat). Ardói Könyvkiadó. Budapest, é. n.
- Csorba László: Széchenyi István. Officina Nova. Budapest, 1991.
- Csorba László: Széchenyi István. M-érték Kiadó Kft. Budapest, 2010.
- Csorba László: A beteg Széchenyiről. In: Magyar Tudomány, 2010/12. 1461–1462. p.
- Diszharmonia és vakság. Széchenyi István utolsó napjainak dokumentumai. Válogatta és írta: Fenyő Ernő. Helikon Kiadó. Budapest, é. n.
- Gazda István: Széchenyi napjai. Tájak, Korok, Múzeumok Kislexikon. Budapest, 1991.
- Gergely András: Széchenyi István. Kalligram Kiadó. Pozsony, 2006.
- Kecskeméthy Aurél: Gróf Széchenyi István utolsó éveit és halála. 1849–1860. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1987.
- Laczkó Mihály: Széchenyi elájul. In: 2000, Irodalmi és Társadalmi Havi, IX. évfolyam. 5. szám. 46. p.
- Oplatka István: Széchenyi István. Osiris Kiadó. Budapest, 2005.
- Széchenyi mint magánember. Szerkesztette: Pelyach István. Logod BT. Budapest, 2011.
- Széchenyi István válogatott művei I–II–III. Szerkesztette: Spíra György. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1991.
- Szentkirályi Elemér: Kalauz Széchenyi István megismeréséhez. Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár. Budapest, 1987.
- Gróf Széchenyi István döblingi hagyatékából. Intelmei Béla fiához. Fordította: Váradi József. Fővárosi Könyvkiadó. Budapest, 1923.
- Széchenyi István. Napló. Szerkesztette és előszóval ellátta: Dr. Viszota Gyula I–VI. 1925–1939. Előszó: Sötér István. Gondolat Kiadó. Budapest, 1978.

JEGYZETEK

1 Bóka Bevezetés X. p.	7 Bóka Bevezetés XXVIII. p.
2 Bóka Bevezetés XI. p.	8 Gróf Széchenyi István döblingi hagyatékából. Intelmei Béla fiához. Fővárosi Könyvkiadó. 1923. 57. p.
3 Bóka Bevezetés XV. p.	9 Napló 1978. 113. p.
4 Bóka Bevezetés XXIV. p.	10 Napló 1978. 186. p.
5 Bóka Bevezetés XXIV. p.	11 Napló 1978. 212. p.
6 Bóka Bevezetés XXV. p.	

- 12 Napló 1978. 213. p.
13 Napló 1978. 214. p.
14 Napló 1978. 232. p.
15 Napló 1978. 240. p.
16 Napló 1978. 240. p.
17 Napló 1978. 281. p.
18 Napló 1978. 281. p.
19 Napló 1978. 282. p.
20 Napló 1978. 325. p.
21 Napló 1978. 326. p.
22 Napló 1978. 328. p.
23 Napló 1978. 329. p.
24 Napló 1978. 332. p.
25 Napló 1978. 477. p.
26 Napló 1978. 529–530. p.
27 Napló 1978. 577. p.
28 Napló 1978. 627. p.
29 Napló 1978. 628. p.
30 Napló 1978. 654. p.
31 Napló 1978. 654. p.
32 Napló 1978. 683. p.
33 Napló 1978. 683. p.
34 Napló 1978. 699. p.
35 Napló 1978. 700. p.
36 Napló 1978. 701. p.
37 Napló 1978. 701. p.
38 Napló 1978. 701. p.
39 Napló 1978. 706. p.
40 Napló 1978. 737. p.
41 Napló 1978. 814. p.
42 Napló 1978. 836. p.
43 Napló 1978. 841. p.
44 Napló 1978. 842. p.
45 Napló 1978. 853. p.
46 Napló 1978. 862. p.
47 Napló 1978. 875. p.
48 Napló 1978. 878. p.
49 Napló 1978. 879. p.
50 Napló 1978. 908. p.
51 Napló 1978. 937. p.
52 Napló 1978. 1000. p.
53 Napló 1978. 1001. p.
54 Napló 1978. 1009. p.
55 Napló 1978. 1009. p.
56 Napló 1978. 1009. p.
57 Napló 1978. 1023. p.
58 Napló 1978. 1045. p.
59 Napló 1978. 1050. p.
60 Napló 1978. 1071. p.
61 Napló 1978. 1082. p.
62 Napló 1978. 1083. p.
63 Napló 1978. 1107. p.
64 Napló 1978. 1108. p.
65 Napló 1978. 1146. p.
66 Napló 1978. 1189. p.
67 Napló 1978. 1191. p.
68 Napló 1978. 1194. p.
69 Napló 1978. 1195. p.
70 Napló 1978. 1199. p.
71 Napló 1978. 1207. p.
72 Napló 1978. 1353. p.
73 Napló 1978. 1354. p.
74 Napló 1978. 1354. p.
75 Napló 1978. 1355. p.
76 Ahogy pl. Gazda István tudománytörténész felvette több publikációjában: a malária kórképe sem kizárható [– a szerk.].
77 Csorba III. 1461–1462. p.